

Prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i trans* osoba u Bosni i Hercegovini: novi pristupi?

TREKUTNO STANJE I SMJERNICE ZA BUDUĆE DJELOVANJE INSTITUCIJA I CIVILNOG DRUŠTVA

Sadržaj

UVOD	3
DISKRIMINACIJA	4
NASILJE / ZLOČIN IZ MRŽNJE / GOVOR MRŽNJE	6
SLOBODA OKUPLJANJA I UDRUŽIVANJA	8

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

Projekat implementira

 HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
BOSNA I
HERCEGOVINA

Partneri na projektu

 SARAJEVSKI
OTVORENI
CENTAR

www.fondacijacure.org

Naslov: Prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i trans* osoba u Bosni i Hercegovini: novi pristupi? Trenutno stanje i smjernice za buduće djelovanje institucija i civilnog društva

Autor: Saša Gavrić

Prevod engleski-bhs: Aida Spahić

Prelom_naslovnica: Dina Vilić

Izdavači: Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH
Sarajevski otvoreni centar
Fondacija CURE

Za izdavače: Mirela Grünther-Đečević, Saša Gavrić,
Jadranka Miličević

© autor/Sarajevski otvoreni centar

ISSN 2303-6079

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njezinih dijelova je poželjno, uz prethodno pismeno informiranje izdavača na mail: office@soc.ba

Ova publikacija je urađena uz pomoć Evropske unije. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost autora i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovište Evropske unije.

Sarajevo, 2014.

Uvod

Bosanskohercegovački ured njemačke političke fondacije Heinrich Böll u saradnji sa bh. partnerskim organizacijama Sarajevskim otvorenim centrom i Fondacijom CURE tokom 2013. i 2014. implementirao je projekat *Coming out! Zagovaranje i zaštita prava LGBT (lezbejki, gejeva, biseksualnih i trans*¹) osoba*. Radi se o prvom projektu u Bosni i Hercegovini, finansiranom od Evropske unije, koji je u potpunosti posvećen zagovaranju prava lezbejki, gejeva, biseksualnih i trans* osoba.

U protekle dvije godine projekat je uključivao različite komponente koje se mogu sumirati u nekoliko ključnih oblasti: istraživanje, obrazovanje, informiranje i podizanje svijesti te zagovaranje. Projekat se bavio političkim strankama, zdravstvom, policijom, pravosuđem, obrazovanjem, medijima, organizacijama civilnog društva kao i samim LGBT osobama.

Ovaj projekat je jedinstven jer je u pojedinim oblastima probijao led i određene stvari su se radile po prvi put. Upravo kroz ovaj projekat započeta je saradnja sa policijom u Kantonu Sarajevo koja je u konačnici rezultirala ne samo obukama, kao aktivnostima projekta, već i uključivanjem pitanja zločina iz mržnje nad LGBT osobama u stalnu edukaciju policije Kantona Sarajevo te imenovanjem kontakt osoba za LGBT osobe unutar policijskih uprava u gradu Sarajevu. Projekat je zbog toga istinski pionirski poduhvat čiji će se direktni i indirektni rezultati vidjeti i u narednim godinama.

Na neki način kao vrhunac ovog projekta, u Sarajevu je 24. i 25. septembra 2014. godine održana regionalna konferencija pod nazivom: *Prava LGBT osoba na Zapadnom Balkanu: Da li je moguć novi pristup?* Konferencija je na jedinstven način, i po prvi put u Bosni i Hercegovini, okupila mnoštvo aktivista/kinja, novinara/ki, predstavnika/ca civilnog društva, predstavnika/ca institucija, istraživača/ica, itd. Oni/e su tokom dva dana u okviru nekoliko panela razgovarali/e o stanju ljudskih prava LGBT osoba i to ne samo u BiH, već i u zemljama regiona.

Na konferenciji se razgovaralo o različitim iskustvima te se tragalo za novim pristupima. Centralno pitanje je bilo: kako doći do novih rješenja i kako još efikasnije raditi ka potpunoj inkluziji i ravnopravnosti lezbejki, gejeva, biseksualnih i trans* osoba u Bosni i Hercegovini. Na osnovu prezentiranih zaključaka, ali naravno i svih iskustava i istraživanja iz protekle dvije godine, nastala je i ova publikacija, koja sumira trenutno stanje kada je u pitanju garantiranje ostvarivanja prava LGBT osoba, ali i definira konkretne prijedloge pravaca u kojem trebaju djelovati institucije i civilno društvo u narednih nekoliko godina.

1 Trans* je sveobuhvatni pojam za sve one osobe čiji identiteti na razne načine prelaze rodne ili spolne granice.

DISKRIMINACIJA

Trenutno stanje

Kada govorimo o pravnom okviru koji se odnosi na prava LGBT osoba u BiH, prvi zakon koji je propisao zabranu diskriminacije na temelju spola i spolne orijentacije² je Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH iz 2003., koji je izmijenjen 2009. godine.

Zakon o zabrani diskriminacije BiH iz 2009. godine uključuje zabranu diskriminacije na temelju “spolnog izražavanja i/ili orijentacije”³. Ovaj zakon usvojen je uslijed pritiska međunarodne zajednice. Međutim, pojmovi koje koristi nisu definirani i njihovo tumačenje je ostavljeno pravnicima. Rodni identitet (koji je važan za trans* osobe) nije obuhvaćen zakonom (ali može biti obuhvaćen pojmom “spolno izražavanje”). Mnogobrojni zakoni na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou ne uključuju seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

I dalje se ne skupljaju i ne prate informacije o diskriminaciji na temelju roda, seksualne orijentacije i rodnog identiteta jer Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH nije uspostavilo relevantnu bazu podataka (koja je trebala biti uspostavljena u roku od 90 dana nakon usvajanja Zakona o zabrani diskriminacije 2009. godine). Iako postoje slučajevi koji su prijavljeni,⁴ nije pokrenut nijedan predmet koji se odnosi na diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije ili spolnog/rodnog identiteta i izražavanja. Dosadašnji predmeti na sudovima koji se odnose na diskriminaciju pokazuju da sudski postupci nisu efikasni jer je u nekim slučajevima potrebno i do tri godine da se riješe. Istraživanja pokazuju⁵ da LGBT osobe nemaju povjerenja u pravosudni sistem i da institucije ne rade na sticanju povjerenja LGBT zajednice.

Ostali zakoni nisu usklađeni sa Zakonom o zabrani diskriminacije iako se i to trebalo desiti u roku od 90 dana nakon njegovog donošenja. Rezultat toga je da različiti zakoni (poput zakona o radu ili zakona o visokom obrazovanju) imaju različite odredbe o zabrani diskriminacije (neki uključuju seksualnu orijentaciju i rodni identitet, a neki ne). Na primjer, nacrt novog Zakona o radu FBiH ne predviđa seksualnu orijentaciju kao temelj u odredbi o zabrani diskriminacije čime se nivo zaštite od diskriminacije na radnom mjestu prepušta Zakonu o zabrani diskriminacije.

Institucija ombudsmana BiH ima veoma ograničene resurse da radi na slučajevima diskriminacije. Iako je Zakonom o zabrani diskriminacije predviđeno da Institucija ombudsmana dobije posebna budžetska sredstva za ovu svrhu, njen Odjel za eliminaciju svih oblika diskriminacije to nikada nije dobio. Institucija ombudsmana BiH nije pristala da radi na Posebnom izvještaju o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH, ali je najavila konsultacije o izvještaju za decembar 2014. godine.

2 Prevod engleskih pojmova “gender” i “sexual orientation” trebao bi glasiti “rod” i “seksualna orijentacija”.

3 Pojam “spolnog izražavanja i/ili orijentacije” trebao bi glasiti “rodno izražavanje i/ili seksualna orijentacija”.

4 Između ostalog, vidi *Rozi izvještaj. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH*: <http://soc.ba/rozi-izvjestaj-godisnji-izvjestaj-o-stanju-ljudskih-prava-lgbt-osoba-u-bih-u-2013/>

5 Vidi u *Brojevi koji ravnopravnost znače: Analiza rezultata istraživanja potreba LGBT osoba u BiH* <http://soc.ba/brojevi-koji-ravnopravnost-znace/>

Sudije/sutkinje i tužitelji/ce širom zemlje imaju nimalo ili malo edukacija koje se bave Zakonom o zabrani diskriminacije. Iz toga razloga zakon se i dalje ne provodi na način koji je predviđen njegovim odredbama.⁶

BiH nije nikada usvojila strategiju za borbu protiv diskriminacije koja bi se primjenjivala u cijeloj zemlji i koja bi definirala konkretne i realistične mjere za borbu protiv diskriminacije i predrasuda (uključujući i na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta) i za promoviranje tolerancije i ravnopravnosti na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou. BiH jeste usvojila Preporuku Vijeća Evrope za mjere borbe protiv diskriminacije na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta, ali nije poduzela bilo kakve radnje na provedbi ove preporuke.⁷ Kada bi se provodile preporuke VE, bh. institucije bi bile više informirane o diskriminaciji LGBT osoba i imale bi o tome viši nivo svijesti.

Porodični zakoni u FBiH, RS i BD propisuju brak i vanbračnu zajednicu kao zajednicu žene i muškarca. Međutim, sudska praksa⁸ Evropskog suda za ljudska prava direktno obavezuje BiH, kao zemlju članicu Vijeća Evrope, da svoje zakonodavstvo proširi tako da prizna određena prava i obaveze (između ostalih, socijalna prava) koja proizlaze iz zajednice istospolnih parova jer je mišljenje Suda da su istospolni parovi u stabilnim, *de facto* vezama zaštićeni članom 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama. Nažalost, nije bilo pokušaja da se propiše registrirano partnerstvo za istospolne parove na bilo kojem nivou vlasti u BiH. Istospolni parovi, između ostalog, nemaju pristup reproduktivnim tehnologijama ni usvajanju djece jer su ta prava zakonom ograničena samo na bračne partnere i heteroseksualne parove u vanbračnoj zajednici.

Još jedan od problema je nepostojanje medicinske i finansijske podrške za trans* osobe. Hirurški zahvati se moraju raditi u inostranstvu, a zvanični sistem socijalnog osiguranja te troškove ne pokriva. Međutim, kada se uradi promjena spola, trans* osobe mogu zakonski promijeniti ime, jedinstveni matični broj i lične dokumente. Jedino Zakon o matičnim knjigama BD ne obuhvata "promjenu spola" kao osnov za promjenu ličnih podataka. Organizacije civilnog društva su pozvale relevantne institucije BD da iniciraju izmjene i dopune ovog Zakona. Vlada Brčko Distrikta je odbila ovaj zahtjev, nakon čega je Instituciji ombudsmana upućena žalba za diskriminaciju trans* osoba. Ovaj slučaj je Institucija ombudsmana zatvorila nakon što je Komisija za zaštitu ljudskih prava Skupštine Brčko Distrikta odgovorila da će pokrenuti inicijativu izmjena i dopuna Zakona, što se do danas nije desilo.

6 Vidi niz politika i analiza na: <http://analitika.ba/en/projects/overview-ad-framework-and-practice-bih>

7 Praćenje provedbe Preporuke Vijeća Evrope o mjerama za borbu protiv diskriminacije na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta: <http://soc.ba/en/monitoring-the-implementation-of-the-council-of-europe-committee-of-ministers-recommendation-on-combating-sogi-discrimination-2/>

8 Na primjer, predmet Schalk i Kopf protiv Austrije, 30141/04

Smjernice za djelovanje

- Izmijeniti Zakon o zabrani diskriminacije BiH tako da jasno definiira temelje na kojima je diskriminacija zabranjena i da se eksplicitno navedu: seksualna orijentacija, rodni identitet, rodno izražavanje i interseksualni status;
- Provoditi Zakon o zabrani diskriminacije BiH, izradom i usvajanjem višegodišnje strategije i akcionog plana za borbu protiv diskriminacije koji bi se primjenjivali u čitavoj državi, i koji bi predviđali konkretne i realistične mjere na državnom, entitetskom, kantonalnom i lokalnom nivou za borbu protiv diskriminacije, između ostalog, i LGBT osoba. Ovo je potrebno uraditi u bliskoj saradnji sa civilnim društvom;
- U svrhu borbe protiv homofobije i predrasuda unutar institucija, potrebno je educirati i informirati sudije/sutkinje, tužitelje/ice, policijske službenike/ce i državne službenike/ce o diskriminaciji LGBT osoba;
- Institucija ombudsmana treba izraditi poseban izvještaj o stanju prava LGBT osoba u BiH, koji će služiti kao osnova za razvijanje daljih radnji i politika;
- Putem medija, institucija i obrazovnog sistema izvršiti mainstreaming društvene prihvaćenosti i inkluzije LGBT osoba da bi se sprečavala buduća diskriminacija i incidenti koji se temelje na mržnji;
- Analizirati nastavne planove i programe i udžbenike na svim obrazovnim nivoima (osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, kao i univerziteti) te nakon toga izbaciti svaki diskriminatoran i uvredljiv sadržaj te uvesti LGBT inkluzivno obrazovanje;
- Uvesti LGBT specifične module u obrazovanje budućih nastavnika/ca, ali i educirati postojeće nastavno osoblje da bi se radilo na kreiranju LGBT inkluzivnih obrazovnih institucija;
- Uvesti LGBT inkluzivne antidiskriminacijske module u obrazovanje na pravnim fakultetima i u ispite za državnu službu;
- Uvesti LGBT specifične module u obrazovanje u oblasti medicine i psihologije, da bi se radilo na kreiranju LGBT inkluzivnih zdravstvenih usluga;
- Omogućiti medicinsku podršku promjeni spola trans* osobama te pokrivati troškove zahvata kroz sisteme socijalne zaštite i definirati jasne procedure za zakonsko priznavanje promjene spola;
- Usvojiti i provesti zakone u sve tri upravne jedinice (Republika Srpska, Federacija BiH, Brčko distrikt) kojima bi se zakonski priznale istospolne veze i definirale dužnosti i prava zajedničkog života dvije osobe u istospolnoj zajednici (sa posebnim fokusom na socijalna i ekonomska prava).

NASILJE / ZLOČIN IZ MRŽNJE / GOVOR MRŽNJE

Trenutno stanje

Ministarstvo sigurnosti BiH i Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE) pozvali su upravne jedinice BiH (FBiH, RS i BD) da usvoje izmjene i dopune krivičnih zakona i da propišu zločin iz mržnje. RS i BD su to učinili 2010. godine i uključili su, između ostalih, i temelje seksualne orijentacije i rodnog identiteta u definiciju zločina iz mržnje. FBiH još uvijek nije usvojila izmjene i dopune krivičnog zakona. Od decembra 2012. godine, neformalna koalicija⁹ zagovara uključivanje odredbi o zločinu iz mržnje u Krivični zakon FBiH. Iako je u julu 2013. godine Zastupnički dom FBiH usvojio izmjene i dopune, drugi dom, Dom naroda, to još nije učinio. Civilno društvo je nastavilo sa zagovaračkim aktivnostima i nakon ovoga.

Pored toga, odredbe o govoru mržnje koje bi uključivale i temelje seksualne orijentacije i rodnog identiteta još uvijek nisu uvrštene u krivične zakone FBiH, RS i BD, niti je u tom smislu bilo ikakvih pokušaja.

Policija i pravosuđe nisu sistematski prikupljali niti pratili informacije o zločinima iz mržnje na temelju roda, seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Međutim, policija u BiH radi na konkretnim predmetima (djela zločina iz mržnje protiv homoseksualnih osoba), a neki od ovih predmeta su u fazi krivičnog gonjenja. Istraživanje LGBT zajednice koje je provedeno u cijeloj zemlji¹⁰ pokazalo je da je svaka treća LGBT osoba doživjela povredu svojih prava, ali je samo svaki sedmi slučaj nasilja prijavljen policiji. Ovo je jasan pokazatelj nepovjerenja prema institucijama koje provode zakone.

Policija Kantona Sarajevo od 2012. godine saraduje sa organizacijama civilnog društva koje se bave pravima LGBT osoba. Provedene su edukativne i informativne aktivnosti, a policija se obavezala da će nastaviti raditi na pitanjima LGBT prava 2014. godine time što su teme LGBT prava i zločina iz mržnje uključili u svoju permanentnu obuku. Neke druge policijske uprave (Bihać, Banja Luka, Brčko, Goražde, Zenica) pokazale su različite nivoe interesa za ovu oblast. Sudije/sutkinje i tužitelji/ice širom zemlje imaju malo ili nimalo edukacije na temu odredbi o zločinu iz mržnje.

Nasilna djela nad LGBT osobama dešavaju se često i često se o tome u medijima izvještava. LGBT aktivisti/ice iz Banja Luke i Sarajeva su tokom 2013. i 2014. godine nekoliko puta bili mete nasilja i prijetnji, a LGBT događaji su se morali otkazivati ili odgađati zbog napada. Nažalost, javne institucije BiH gotovo nikada ne reaguju na ovakva djela.

8 Vidi: <http://soc.ba/en/hate-crime-to-be-introduced-into-the-criminal-code-of-federation-of-bih/>

10 Analiza rezultata istraživanja potreba LGBT osoba u BiH <http://soc.ba/brojevi-koji-ravnopravnost-znace/>

Smjernice za djelovanje

- Izmijeniti i dopuniti Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine da bi se uključile odredbe o zločinu iz mržnje i na temeljima seksualne orijentacije i rodnog identiteta, između ostalih;
- Izmijeniti i dopuniti krivične zakone sve tri upravne jedinice (Republika Srpska, Federacija BiH, Brčko distrikt) odredbama o govoru mržnje i na temeljima seksualne orijentacije i rodnog identiteta, između ostalih;
- S ciljem borbe protiv homofobije i predrasuda unutar institucija, educirati i informirati sudije/sutkinje, tužitelje/ice, policijske službenike/ce i državne službenike/ce o zločinima iz mržnje i govoru mržnje usmjerenim protiv LGBT osoba;
- Osigurati da zvaničnici/e vlada i parlamenata svih nivoa u BiH javno osuđuju incidente koji se temelje na mržnji da bi se poslala jasna poruka građanima i građankama da se zločini iz mržnje protiv LGBT osoba neće tolerirati;
- Izvršiti mainstreaming društvene prihvaćenosti i inkluzije LGBT osoba putem medija, institucija i obrazovnog sistema, sprečavajući na taj način buduću diskriminaciju i incidente utemeljene na mržnji;
- Uvesti LGBT inkluzivne module u nastavne planove i programe pravnih fakulteta i policijskih akademija, te u obavezne programe obuke policijskih uprava i ispite za državnu službu;
- Imenovati kontakt osobe za incidente povezane sa mržnjom, a usmjerene na LGBT osobe, u svim policijskim stanicama te obučiti te osobe;
- Podići svijest građana i građanki o zločinima iz mržnje i govoru mržnje protiv LGBT osoba putem javnih kampanja u medijima, umjetnosti i javnom prostoru;
- Prikupiti i analizirati podatke o dokumentiranim i procesuiranim slučajevima, ali i o nezvanično dokumentiranim incidentima zločina iz mržnje te na godišnjem nivou izvještavati institucije u državi i međunarodne institucije o tim slučajevima (npr. ured OSCE-ODIHR); ovo bi trebalo koordinirati Ministarstvo sigurnosti BiH.

SLOBODA OKUPLJANJA I UDRUŽIVANJA

Trenutno stanje

Sloboda okupljanja zagantirana je ustavom i zakonima u BiH, ali su u praksi manjinske grupe, uključujući i LGBT osobe, spriječene da to pravo koriste.

Nakon napada na Queer Sarajevo Festival u septembru 2008. godine kada je 8 osoba povrijeđeno, niko nije krivično gonjen. Predmet je podnesen Ustavnom sudu BiH 2011. godine. Ustavni sud BiH je odgovorio da ovaj predmet nije prioritet čime je indirektno poslao poruku da sloboda okupljanja LGBT osoba, jedno od temeljnih

ljudskih prava, nije prioritet za najvišu sudsku instancu u BiH. Nedavno, šest godina nakon ovog napada, Ustavni sud BiH je djelimično usvojio žalbu u ovom predmetu, navodeći da je prekršeno pravo na slobodu okupljanja LGBT osoba u BiH.

Učesnike i učesnice filmskog festivala Merlinka je 1. februara 2014. godine u Sarajevu napala grupa huligana. Iako je ovaj događaj policiji prijavljen 16 dana prije njegovog održavanja, policija je zakasnila na mjesto festivala 50 minuta. Tokom napada, dvije osobe koje su učestvovala u diskusiji u okviru festivala su fizički napadnute i povrijeđene, a 25 preostalih učesnika/ca su bili prestrašeni. Vodeće institucije i ministarstva koja se bave ljudskim pravima pozvani su da osude ovaj napada, ali je to učinila samo Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH reagiralo je saopćenjem za štampu 15 dana nakon napada.

Aktivisti/ce organizacija Sarajevski otvoreni centar, Okvir (Sarajevo) i BUKA (Banjalučko udruženje kvir aktivista) bili su mete prijetnji (uključujući prijetnje smrću) i napada. Nemamo informacije da je ijedan od ovih slučajeva procesuiran. Do sada u BiH nije bilo pokušaja ni javnih rasprava o organiziranju parade ponosa. Takva situacija predstavlja jasan pokazatelj trenutnog stanja prava LGBT osoba u BiH, ali i uslova u kojima branitelji/ce ljudskih prava djeluju.

Smjernice za djelovanje

- Educirati i informirati sudije/sutkinje, tužitelje/ice, policijske službenike/ce i državne službenike/ce o posebnim izazovima koji se odnose na slobodu okupljanja LGBT osoba, da bi se borilo protiv homofobije i predrasuda u institucijama te da bi se postigla spremnost da se ovakvi događaji adekvatno zaštite;
- Policijske uprave i institucije za ljudska prava trebaju održavati direktan i kontinuiran kontakt sa organizacijama koje se bave ljudskim pravima i grupama koje rade na pravima LGBT osoba da bi se izgradilo povjerenje, prikupili podaci i spriječilo svako buduće nasilje;
- Svaki javni LGBT događaj potrebno je pažljivo i profesionalno planirati, u bliskoj saradnji da braniteljima/cama ljudskih prava; svaki javni, ali i zatvoreni, događaj treba da štiti policija, imajući na umu da su LGBT događaji stalne mete napada;
- Podići svijest građana i građanki o zločinima iz mržnje i govoru mržnje usmjerenih na LGBT osobe provođenjem javnih kampanja u medijima, umjetnosti i javnom prostoru.

